

Dalarnas natur är äntligen komplett!

Tomas Ljung

Somliga notoriska ornitologer har tagit ansvar för sin last och prytt bakrutorna på sina bilar med budskapet ”Håll avståndet – Fågelskådare!” Sedan jag utförde den i Trollius 21 omtalade inventeringen av florán i våra vägkanter, har en viss miljöskada infunnit sig, som gott kunde motivera en liknande skylt, men med texten ”Håll avståndet – Botanist!”

Trasslet

Denna miljöskada – vars omfattning ännu är mig obekant – har dock fört det goda med sig att somligt som annars lätt kunde ha förbisetts nu ögonblickligen ger utslag i en kraftig trampreflex på bromspedalen. Efterhand har denna reflex kuriöst nog kommit att kopplas till den lågväxta och trassliga, oljefläckade och allmänt skabbiga vegetationsbård som gärna hukar i större vägars vägrenar, omedelbart intill asfaltkanten.

Att en så sällsamt oromantisk och onaturlig biotop skulle kunna utöva sådan lockelse hade jag själv knappast trott för bara ett par år sedan. Men efter att ha fått stifta bekantskap med vägkanterna längs riksväg 60 norr om Ludvika, är detta faktum ett faktum. Och ändå har inte denna kuriösa vägsträcka – från Håksberg i söder till Gamla Jeriko i norr (ej att förväxla med Nya Jeriko alltså) – alls blivit gediget genomgången. För som det nu är har endast alltför få tvärnitar gjorts längs denna milslånga sträcka och sammanlagt har bara några futtiga hundratal meter detaljinventerats.

Det allra första stoppet utlöstes av åsynen av en gyllengul, lätt vajande matta av små och lågvuxna men ändå karaktäristiskt stöddiga ax, som klädde hela vägkanten mot Gårlången, alldeles nedom de fula bergen av skrotsten som spytt ut från Håksbergs gruva under tider av krigshets och snöd vinningslystnad. Min intuition visade sig inte ha lämnat mig i sticket. Här stod – och står än – tusentals plantor av gulkämpar, *Plantago lanceolata*, och svajar när långtradarhjulén sveper förbi några centimeter västerut. Jag insåg redan då, i augusti 1997, att detta måste vara Dalarnas förnämsta förekomst av denna kustväxt. Misstanken att vägsaltet spelade in lekte mig redan då i hågen, trots att den saltindikator jag vant mig vid att hålla utkik efter – strandrågen – av allt att dömas saknades.

Först under påföljande sommar gjorde jag ånyo ett stopp nedom Håksbergs dystra varpmassor för att komplettera bilden. Och visst blev bilden kompletterad, om än inte komplett. Strax bortom gulkämparna tar nämligen en ny association över, den ovan nämnda skräpiga och fula bården av överblommade

och smutsiga mållor och gräs. Där växte som sig bör vanlig vägmålla *A. patula*, men flera av de övriga mållorna tycktes mig besynnerliga och sinsemellan väl åtskilda i såväl habitus som detaljer. Den enda som tycktes mig riktigt given var ett stort fett exemplar av broskmålla, som gott kunde varit det som Mossberg porträtterat i sin flora, så likt var det. Men flertalet av de övriga mållorna var små och oköttiga och utan vettiga signalement.

Tillsammans med denna mångfald av mållor växte grått saltgräs, *Puccinellia distans* och mängder av rödnarv, *Spergularia rubra*. Vad jag hoppades att det skulle vara någon av de snarlika salt- eller havsnarv! Men stiplerna motstod framgångsrikt mina försök att pådyvla dem hopvuxna basaldelar.

Så slutade mitt andra och sista besök vid Håksberg. Längs den långa vägen genom Persbo och Gräsberg har jag sedan sett fläckar av denna vegetation. Även söder om Ludvika mot Grängesberg har jag sett gulkämpar längs samma väg 60.

Ett fall för kustbevakningen

”*Sic transit gloria mundis*” brukar jag utbrista för mig själv vid olika tillfällen, men det passade ju inte alls nu, så det fick bli ”*Sic itur ad astra*” istället. För vad jag fann mig stå inför var en sedan länge förlorad naturtyp i Dalarna, och därtill en som många innerligt saknat, nämligen **havsstranden**. Här har vi alltså den felande biotopen i vårt eljest så fullkomliga mikrokosmos. Dalarna härbärgerar ju allt från kalfjäll till ekskog. Och detta lilla förbiseende som vår Herre gjort sig skyldig till har till sist kommit att rättas till av ingen mindre än Vägverket!

Inför detta andra besök hade jag nämligen tagit reda på hur mycket salt som sprids längs t ex väg 60 norr om Ludvika. Här hävs under en vinter sammanlagt 2-3 kilo salt ut per kvadratmeter vägbana! Saltet spolats av regn och trafik ut i väggkanten, där det naturligtvis koncentreras ytterligare. Där gulkämparna frodas som bäst kanske saltkoncentrationen motsvarar 10 kg/m. Tanken svindlar. Och då saltas ändå inte denna väg alls lika mycket som 70:an över Tunaslättan!

Så vi får nog räkna med att hälsa havssträndernas flora välkommen framöver. Om ett par decennier kommer vi antagligen finna häckar med strandråg längs alla riksvägar i länet och mellan tuvorna ska trift, gulkämpar, saltgräs, strandvial, marrisp och ett myller av mållor kika fram, lätt dieselfläckade.

Mållorna ja. Med tiden kom besked från Thomas Karlsson vid Riksmuséet beträffande den brokiga kollekten: ”Alltsammans rör sig om *Atriplex prostrata*, alltså **spjutmålla**”. Det var ju roligt, om än inte så roligt som broskmålla. Spjutmållan har påträffats en gång tidigare i Dalarna, på trettioalet vid Domnarvet, dit den troligen inkommit med manganmalm från Krivoj-Rog, broskmållan aldrig. Men tydligen kan kusternas *Atriplex* variera i det oändliga och även hybridisera ohämmat. Men vem vet? En fördjupad undersökning kommer kanske att uppdaga inte bara broskmålla, utan ännu konstigare saker. Kanske rentav saltnarv.

Spjutmållan har jag 1999 även sett längs den salta väg 293 väster om Falun.

Kämparna som hittade hem

Pusselbitar trillar på plats när man tar del av vetenskapen kring gulkämparnas populationsdynamik. Lenn Jerling, som studerat strandpopulationer av gulkämpar under många år, noterar att arten blommar först efter 4-5 år, vilket antyder att ludvikaförekomsten har åtskilliga år på nacken. Jerling visar också att gulkämpar är en pionjärväxt, som normalt är bunden till en smal zon av kustens tillandningssamhällen, där ny mark ständigt blottas genom landhöjning eller fluktuerande vattenstånd. Arten är hänvisad hit för att dess fröspridning inte är särskilt effektiv och för att den fordrar direkt solexponering för att fröna ska gro. På stränderna lever populationerna därför ofta farligt, då de hela tiden hotas av igenväxning från ena sidan och dränkning från den andra. Även bete missgynnar arten, då den är begärlig för kreatur.

Gulkämpar är alltså en extremt konkurrenssvag art, som kräver solsken och frånvaro av både tät vegetation och mular, samt ett visst mått av lugn och ro. Däremot missgynnas arten inte alls av gödning och heller inte av höga saltkoncentrationer. Detta bör göra gulkämpar till en av vinnarna i dagens vägkanter. Konkurrenssituationen avgörs helt till dess fördel, eftersom den slipper drabbas av såväl dränkning som bete och salthalterna effektivt har röjt undan hotet från annan vegetation. Dessutom sveper fartvinden från fordonen säkert med sig fröna synnerligen effektivt till nya jungfruliga vägrenar.

Man inser att vi här måste ha en art som äntligen har funnit sin nisch.

Litteratur:

Jerling, L. 1983: Populationsdynamik hos *Plantago maritima*. SBT 77:5.

Gulkämpar i Håksberg. Foto T. Ljung